

A kontextuális lelkigondozásról dióhéjban

Alább kísérletet teszek arra, hogy az olvasónak bemutassam a kontextuális lelkigondozást, amelynek különböző vonatkozásairól szólnak az *Embertárs* mostani tanulmányai. Nehéz vállalkozás ez, mert a kontextuális szemléletben bizonyos értelemben „minden összefügg mindennel”. Ezért a következő gondolatsorba állítottam e lelkigondozói irány legfontosabb elemeit: először a kontextuális szemlélet emberképéről írok, majd bemutatom, hogyan működik az ember mint kapcsolati lény, mi gátolja ebben, és hogyan segíthet a kontextuális lelkigondozás és lelkigondozó az akadályok leküzdésében vagy felszámolásában.

E bevezetésben a kontextuális szemlélet és lelkigondozás legtöbb esetben magyar nyelven is elérhető szakirodalmát idézem a fenti logika mentén. Az idézés által a kontextuális terápiában és lelkigondozásban leginkább járatos szakembereket szólaltatom meg azzal a céllal, hogy a szakirodalmat is közel vigyem az olvasóhoz.

KICSODA AZ EMBER?

– AZ EMBERKÉP JELENTŐSÉGE A LELKIGONDOZÁSBAN

Az emberkép nagymértékben meghatározza a lelkigondozás célját és módszereit. *Michael Klessmann* pasztorálpszichológus szerint az „[e]mberképek [...] nélkülözhetetlenek [...], mert észlelésünk rá van utalva eleve adott mintákra és modellekre [...]. Az észlelés és a megértés nem receptív-passzív, hanem aktív-megképző folyamat, a jelentésképzés és a jelentéstulajdonítás folyamata. [...]. Természetesen tudatában kell lennünk annak, hogy a képek ideiglenesek és töredékesek [...]. A valóságot csak több szemszögből lehet megragadni. [...] Ezért [...] szükséges, hogy több emberképet is ismerjünk, azokat egymás mellé tegyük, és rákérdezzünk, hogy melyik mivel járul hozzá az emberek valóságának megértéséhez.”¹

A KONTEXTUÁLIS SZEMLÉLET EMBERKÉPE

– AZ EMBER LÉNYEGÉBEN KAPCSOLATI LÉNY

A kontextuális lelkigondozás, amelynek elvi alapját a *Böszörményi-Nagy Iván* nevével fémjelzett kontextuális szemlélet és az ahhoz kapcsolódó teológiai mérlegelések képezik, jellegzetes emberképpel dolgozik: az embert úgy látja, mint „konkrét ember[t], aki más bizonyos emberek között él (*szubjektivitás az interszubjektivitásban*).”² A kontextuális szemléletnek azon állítása, hogy az ember voltaképpen kapcsolati (relacionális) lény, *Martin Buber* zsidó vallásfilozófus antropológiai felfogásán alapul. Buber az emberrel kapcsolatos nézeteit főleg *Én és Te*,³ illetve *Dem Gemeinschaftlichen folgen* [A közös

1 M. KLESSMANN: *Pastoralpsychologie. Ein Lehrbuch*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 2009, 117–118. ■ 2 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, Exit, Kolozsvár, 2009, 22. ■ 3 Az 1923-ban megjelent írás megtalálható M. BUBER: *Werke. Erster Band, Schriften zur Philosophie*, München-Heidelberg, 1962. Ennek alapján készült a magyar fordítás: M. BUBER: *Én és Te*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999.

nyomában]⁴ és *Schuld und Schuldgefühle* [Bűn és büntudat]⁵ című írásaiban fejtette ki. A kortárs (protestáns) teológiai antropológia összecseng az ő nézetével. *Van den Brink* és *Van der Kooi* holland teológusok szerint az *imago Dei* fogalma az embert kapcsolati lényként határozza meg: „Isten képének lenni [...] elsősorban azt jelenti, hogy alapvetően össze vagyunk fonódva a másik emberrel, aki messzemenően különbözik tőlünk, de aki nélkül nem tudunk élni, és akivel mély és személyes kapcsolatban vagyunk. [A szerzőpáros az 1Móz 2 alapján úgy véli, hogy Isten az embert] az Istennel [...], a teremtett világgal [...] és az emberekkel való hármas kapcsolatba helyezte belé.”⁶ Én az alábbiakban az embernek a teremtett világgal mint rendezett világgal és az emberekkel való kapcsolatáról írok úgy, „mint coram Deo, Isten színe előtti létről. Az ember, hitünk szerint, mindig másokkal együtt áll Isten előtt, s egyszersmind: mindig Isten előtt áll, másokkal együtt. Mindkét felállítás (ember/Isten/embertársak – ember/embertársak/Isten) a lehető leg-személyesebb.”⁷

HOGYAN TÖRTÉNIK A RELACIONÁLIS LÉTEZÉS? – A KAPCSOLATI ETIKA JELENTŐSÉGE

Az ember „egyedi: mint kapcsolatok szövetének csomópontja [...]. [...] Nagy [...] [a kontextust] »loyalty fabric«-nak, a lojalitások szövetének tekinti [...]. A »kontextus« szó nyelvéstetileg egy szövet szálainak összefüggését jelenti: vesd össze a »textúrával«. Nagy ezt a relacionális etika felől gondolja újra: *a kontextus mint a lojalitások szövevénye és az egyes személy jelentősége. [...] A kontextus és az egyedi jelentőség összefüggnek egymással.*”⁸ Az ember identitása, énképe és önértéke a kapcsolatok szövetében képződik meg. Minél dúsabb a szövet, annál nagyobb a lehetőség.

Az ember alany az interszubsjektivitásban, vagyis a másik alannal való összetartozásban, és ez megegyezik az ember emberiségével (humanitásával), amelynek legfontosabb ismeretobjege a felelősség-hordozás. „Az »alanyt« a szó legszorosabb értelmében kell értenünk: sub-iectus azt jelenti, hogy tehernek vagy tehertételnek van alávetve, mintha az emberre kezdettől fogva teher tétel volt, amelyet nem ő maga választott, de amelyért ő hordozza a felelősséget. Mielőtt az ember önmagát felfedezné, és még mielőtt öntudatra ébredne, a másik már számít! A másik ember élete iránti felelősség tehertételéről van szó. Olyan ez, mintha a lényegemet a köré a feladat köré fonták volna, amely nekem, egyedül nekem rendeltetett. Kitől származik ez a tehertétel? A másik embertől! Mintha az én ember mivoltom nem a saját egómmal kezdődne, hanem a rám helyezett feladattal, teherrel, még mielőtt az én egóm erről tudna. Az ember alanyként nem autonóm, hanem heteronóm. Gondolhatunk itt arra, amit egykor *Gerrit Achterberg* költő írt: »Isten azon a kövön élezi törvényt, amely az én léteemmé lett.«⁹ A másik ember iránti, teremtettségtől adódó felelősség etikai jelleget kölcsönöz az összetartozásnak. Ezt a relacionális etikát „végeredményben

4 M. BUBER: Dem Gemeinschaftlichen Folgen, in *Logos – Zwei Reden*, Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 1962, 31–72. ■ 5 M. BUBER: *Schuld und Schuldgefühle*, Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 1962. ■ 6 Vö. G. VAN DEN BRINK – C. VAN DER KOOI: *Christelijke dogmatiek*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2012, 245. ■ 7 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 53. ■ 8 Uo. 66–67. ■ 9 Uo. 130.

az egzisztenciálisan fontos kapcsolatokban történő adás és elfogadás dinamikus egyensúlya határoz[za] meg.”¹⁰ Böszörményi-Nagy és Barbara R. Krasner könyvének címe szerint – *Between Give and Take* – az ember az adás és elfogadás között létezik.¹¹

Az adás és elfogadás abból a körülményből ered, hogy minden teremtett embernek vannak lehetőségei és szükségletei. Így az ember egyszerre a másikért felelős alany és egy másik felelős alany másik embere. Az alanyoknak egyszerre kell számolniuk a másik és a maguk érdekével. Miközben ezt teszik, létrehozzák és megszilárdítják a kapcsolatokon belül a megbízhatóságot, és hozzájárulnak a világ megbízhatóságához. Ugyanakkor érdemeket szereznek a kapcsolatokon belül, illetve lehetővé teszik a másik embernek, hogy érdemeket szerezzen (adnak azáltal, hogy elfogadnak). Az érdemek felébresztik az emberben a tudatot, hogy jelentős lény, ami megerősíti éntudatában és önazonosságában. A másiktól jövő elismerés, amelyre minden embernek joga van, „magának az életnek a megerősítését érinti. Az elismerés két – kontextuális szempontból fontos – következménnyel jár: alkalmat nyújt az önelhatárolásra, és önértéket ad.”¹² Az érdemeknek ezen intrapszichikus kihatások mellett relacionális horderejük is van: segítenek felépíteni a konstruktív jogosultságot, amely az embert képessé teszi arra, hogy a kapcsolaton belül közvetlen megszólítás, egyenes beszéd által kérjen, és ne követeljen erőszakosan.

Az adás és elfogadás dinamikus egyensúlya dialógust jelent, amely „Nagy számára [...] *nem partnerek nyílt eszmecseréje, hanem a méltányosság és igazságosság keresése*”.¹³ Erre egyfelől azért van szükség, mert minden ember lehetőségei és szükségletei egyediek. Ha ezeket helyesen észleljük, képesek vagyunk megfelelően adni és elfogadni. Ebben az akadályozhat meg, hogy a valós másik helyett a róla alkotott képből vagy magunkból indulunk ki. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyermekek nagyon érzékenyek a számukra fontos személyek szükségletei iránt. Érzékenységük hátterében az egzisztenciális lojalitás áll, „ami abból következik, hogy a gyermek életet kap a szülőtől”.¹⁴ Az adás és elfogadás dinamikus egyensúlyát másfelől az ember aktuális (helyzeti) lehetőségei és szükségletei miatt kell keresni.

Az egyedi és aktuális lehetőségek, illetve szükségletek mellett figyelniük kell a kapcsolat jellegére is. „A gyerekek és szülők viszonyának jellemzésére Nagy az *aszimmetria* fogalmát használja. Ezzel arra utal, hogy különbség van közöttük sebezhetőségük tekintetében, e különbség pedig a szülőkre különleges felelősséget ró, mivel a gyermek egyszerre függő (sokkal kevesebb hatalma van, mint a felnőtteknek, és a felnőttekre van utalva) és ragaszkodó (vonzódik szüleihez, lojális). Ez az aszimmetria csökken, amikor a gyermek felnő, a szülő pedig (még) nem szorul segítségre. Később bekövetkezhet a fordulat: ekkor a szülő az inkább függő, sebezhető, neki van kevesebb hatalma. A házastársi kapcsolatra (a kivételtől eltekintve) nem jellemző ez a folyamat. Az többnyire *szimmetrikus*, és az is marad.”¹⁵ Az aszimmetrikus kapcsolatban, vagyis az intergenerációs létezésben helyezkedik el

10 Uo. 30–31. ■ 11 I. BOSZÖRMENYI-NAGY – B. R. KRASNER: *Between Give and Take. A Clinical Guide to Contextual Therapy*, Brunner–Mazzel, New York, 1986. A magyar fordítás: BÖSZÖRMENYI-NAGY IVÁN – BARBARA R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, Coincidencia Kft., Budapest, 2001. ■ 12 M. MICHIENSEN – W. VAN MULLIGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítsérről*, Exit, Kolozsvár, 2010, 348. ■ 13 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 31. ■ 14 M. MICHIENSEN – W. VAN MULLIGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban*, i. m. 347. ■ 15 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 55.

a visszaadás (az adósság visszafizetése). A felnőtt gyermek két irányban törleszti szülei iránti adósságát: visszafelé azáltal, hogy gondoskodik idős szüleiről, és előre azáltal, hogy megbízható szülője saját gyermekének.

A felnőtt gyermek keresztezési pont az idős és a fiatal nemzedék között. A transzgenerációs vonalon tőle függ, hogy a múlt hogyan hat tovább. Az ő feladata az örökséget megrostálni, hagyatékká alakítani. Így „a következő és az utána jövő nemzedékeknek azt ad[hat]ja tovább, ami az emberi társadalomban az életet előmozdítja. E tanulási folyamat-hoz hozzájárul minden nemzedék tapasztalata és tradíciója, hogy a jövő megörökléséről beszélhessünk.”¹⁶

Az adás és elfogadás dinamikája az aszimmetrikus kapcsolatokéhoz hasonlóan működik a szimmetrikus, vagyis szerződésalapú kapcsolatokban is. „Az emberek akkor gyarapodnak a kapcsolatokban, ha igazságos mérleg áll fenn az adás és az elfogadás között. Az ember érzelmi és pszichológiai jó közérzete, illetve önértékelése összefügg azzal, hogy mivel tudja gazdagítani mások életét, és ezért mennyi elismerést kap. A házastársi kapcsolat egyedülálló lehetőséget nyújt erre, és megszenvedti, ha a párbeszéd komoly kudarcot vall. [...] A párbeszéd [...] öngerjesztő pozitív spirált hoz létre: a partnerek vállalják a kockázatot, hogy sebezhetőségükben felfedik saját érdekeiket, és hogy megnyílnak a másik érdekei előtt. Ha meghallgatják egymást, és ennek alapján hoznak döntést, akkor a bizalom növekedni fog. Így könnyebb lesz ismét vállalni ezt a kockázatot. Mindkét fél egyre inkább bízhat abban, hogy a másik komolyan fogja venni szükségleteit és kívánságait, hiszen ő is komolyan veszi a másik szükségleteit.”¹⁷

A szülő-gyermek kapcsolatban jönnek létre a korai triadikus konfigurációk (a legelembb a gyermek-édesanya-édesapa háromszög). „Amikor a gyermek nagyobb lesz, eljön a választás ideje. A gyermeknek, mint minden embernek, meg kell osztania jóindulatát. [...] Ebben a kapcsolati háromszögben sok minden függ attól, hogy a szülők hogyan kezelik a gyermeknek ezen választási momentumait. El tudják-e viselni, hogy a másik [...] valamivel kedveltebb? Vagy harcolnak a gyermek rokonszenvéért? [...] Mindez hatással van a gyermek lojalitásának dinamikájára. Ha az egyik szülő nem sajnálja gyermeke szeretetét a másiktól, akkor a »választás és a kiválasztás« a mindennapi élet dinamikájává lehet, amelyben az érintettek mindegyike biztonságban tudja magát, még akkor is, ha nem őt választják. [...] [H]ármójuk közül mindegyik, a gyerek is, az elfogadás és adás által részese lehet egy olyan hármass kapcsolatnak, amely elhordozza a különbséget. [...] A mindennapi élet tele van [...] választással, illetve kiválasztással vagy nem kiválasztással. Kontextuális szempontból ez nem magától értetődő folyamat, hanem egy *etikai tanulási folyamat*. [...] [M]egtanulni másokkal élni [...] azt jelenti, megtanulni bánni a különbözőségekkel, megtanulni differenciálni.”¹⁸

Ennek nagy jelentősége van a szimmetrikus kapcsolatokban is, ahol a házastársaknak lojalitási dilemmákkal kell megküzdeniük. Fel kell tárniuk az esetleges lojalitási konfliktusokat, az eredeti családtól származó, egymással nehezen összeegyeztethető életfeladatokat, örökségeket, és meg kell vizsgálniuk, hogy azok mit jelentenek a közöttük lévő bizalomra nézve.

16 Uo. 42. ■ 17 M. MICHIELSEN – W. VAN MULLIGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban*, i. m. 166–167. ■ 18 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 34–35.

MI GÁTOLJA A KAPCSOLATI LÉTEZÉST?

A szülő-gyermek és a házastársi kapcsolatban történnek olyan dolgok, amelyek gátolják a kapcsolati létezést. Az alábbiakban rámutatunk a legfontosabb káros jelenségekre.

Ha a szülő nem elégíti ki a gyermek egzisztenciális szükségleteit, vagyis ha valamilyen okból kifolyólag (a legtöbbször a szülő gyermekkorban elszenvedett sérelmei miatt) sérül a gyermeknek az a joga, hogy biztonságos szülők mellett nőjön fel, hogy adjon, és hogy elismerjék azért, amit ad, akkor a gyermekben úgynevezett destruktív jogosultság jön létre, ami károsítja kapcsolatait. „Ez azt jelenti, hogy jogosan tart igényt arra, amit nem adtak meg neki. [...] Az ilyen ember gyakran próbálkozik azzal, hogy amiatt, amiben hiányt szenvedett, a harmadik, gyakran ártatlan és mit sem tudó személy által kárpótolja magát.”¹⁹ „Ha nem áll segítségükre elégséges segítségforrás, akkor hajlamossá válnak arra, hogy destruktív jogosultságukat destruktív cselekvésre cseréljék fel, aminek következtében újabb jogtalanságot okoznak. Ezt nevezzük forgószámlának.”²⁰ „A destruktív jogosultság súlyosan akadályozza az embert, hogy képes legyen meglátni azt a jogtalanságot, amelyet ő követ el mások ellen”,²¹ és megakadályozza a bűn tudatosodását is.

Amikor a szülő kihasználja a gyermeket oly módon, hogy felnőttre szabott dolgokat kér tőle (például gondoskodást, bizalmi viszonyt), akkor parentifikálja (szülősíti) őt. A parentifikálás következtében megszűnik a nemzedékek közötti határ, a természetes aszimmetria, az adás és elfogadás mérlege tartósan kibillen egyensúlyából. A gyermek lojalitásánál fogva eleget tesz a kérésnek, de magas árat fizet érte: nem látja el fejlődési feladatait, elveszíti a gyermekkorát, aminek következtében kialakul benne a destruktív jogos igény. Ugyanakkor háttérbe szorítja saját szükségleteit, felnőttkorban nem észleli őket, aminek következtében nehezen tud elfogadni és gyengének, sebezhetőnek lenni. A mellette élő emberek nem tudnak neki adni, így nem élik meg jelentőségüket, és nem szereznek érdemeket és konstruktív jogosultságot.

Ha a szülő gondoskodási szükségletét a gyermekén elégíti ki, akkor annak – a parentifikált gyermekkel ellentétben, akinek túl korán felnőtté kellett válnia – gyermeknek kell maradnia. Az ilyen gyermek nem élhet az adás jogával és lehetőségével, így nem szerezhet konstruktív jogosultságot és érdemeket. Emiatt nem erősödik meg önértékében és nem differenciálódik, nem alakul ki az a képessége, hogy magára vállalja saját érdekének képviselőjét. Felnőttként kevésbé lesz képes arra, hogy adjon, így a mellette élők kevésbé számíthatnak szükségleteik kielégítésére.

„A gyermekek természetesen lojálisak mindkét szülőhöz, és csapdában érzik magukat, ha a szülők összeütközésbe kerülnek egymással. [...] A helyzet még rosszabb, ha az egyik szülő – nyíltan vagy burkoltan – a gyermekhez fordul támogatásért és segítségért, vagy ha mindkét szülő mintegy törvényszéknek vagy fellebbezési hatóságnak tekinti a gyermeket, aki előtt kifogásolhatják egymás viselkedését. [...] [Ezek] a gyermekeket lojalitási konfliktusba sodorják.”²² Ilyenkor „lehetséges, hogy a látható lojalitás szertefoszlik.

19 M. MICHIELSEN – W. VAN MULLIGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban*, i. m. 346. ■ 20 Uo. 349. ■ 21 Uo. 346. ■ 22 Uo. 83–84.

Ebben az esetben a lojalitás rejtett módon működik. Nem hiába az a címe Nagy első nagy könyvének, hogy *Invisible Loyalties* [Láthatatlan lojalítások].²³

KONTEXTUÁLIS SEGÍTÉS

Az interszubsztitív megfelel a buberi Én-Te (alany-alany) viszonyoknak. A kapcsolatokban bekövetkező törések az Én-Te kapcsolatot Én-Az (alany-tárgy) viszonyra alakítják. „Buberhez hasonlóan Nagynak [és a kontextuális lelkigondozásnak] is az a célja, hogy azok az emberek, akik (bármilyen okból) egymás számára »tárggyá« lettek, egymással találkozzanak. Ez feltételezi annak lehetőségét, hogy az emberek azt a képet, amelyet egymásról kialakítottak és rögzítettek [...] – még ha kevés időre is – elengedik. Így tér nyílik a váratlan számára, és lehetővé válik a »szemtől szemben«. Ez a »találkozás általi gyógyulás«.²⁴

A kontextuális lelkigondozás a találkozás létrejötte végett azon fáradozik, hogy beinduljon az elakadt dialógus, vagy – a kontextuális szemléletben és lelkigondozásban gyakran használt képpel élve – mozgásba jöjjön az adás és elfogadás mérlege. Ez a cél megköveteli a lelkigondozótól a többirányú elköteleződést, amely a lelkigondozó megbízhatóságának az alapja. E magatartás által „[l]elkigondozóként megkíséreljük, hogy a lelkigondozott számára örömben és fájdalomban szövetséges társak legyünk. Miközben ezt tesszük, észrevesszük, hogy a lelkigondozott összetartozik másokkal. Megkíséreljük, hogy ezzel az összetartozással is szolidárisak legyünk. [...] [M]egkíséreljük, hogy szövetséges társai legyünk azoknak is, akik nincsenek jelen – irántuk való tiszteletből.²⁵ A lelkigondozó „rendre elköteleződik a kontextus minden tagja iránt. [...] A több irányban elköteleződő alapmagatartásnak meg kell felelnie néhány feltételnek: képesnek kell lenni meglátni az embert a destruktív jogosultság mögött, és ezáltal tudni kell feltételesen empatikusnak lenni, meg kell látni minden érintett fáradozását és jó szándékát, képesnek kell lenni hitelt és bizalmat kölcsönözni minden érintettnek [...], és elő kell segíteni, hogy az emberek egymás szavának hitelt adjanak, tudni kell a segélyforrásokra összpontosítani, végül pedig jól kell időzíteni.²⁶

A lelkigondozó egyik fontos eszköze az összekapcsoló, relacionális nyelv. Ez a beszédmód nem vet el és nem szigetel el senkit a kontextusban. „Egy példa. A lelkigondozó ezt mondja egy asszonynak, akit a fia többször is meglöpett: »valószínű jobb önnek, ha nem látja őt többé, és megtanulja elfogadni, hogy a fia egy semmirekellő« (*elveti a fiút*). Vagy: »egyelőre meg kell tanulnia saját magára gondolni« (*elszigeteli*). Összekapcsoló lehetőség: »Talán valóban jobb, önnek és neki is [kiemelés tőlem – K. J.], ha egy ideig nem akar vele találkozni, és ehhez tartja is magát. Valószínűleg nagyon nehéz ezt saját magáért és örekte megtenni.«²⁷ Ez a beszédmód leképezi a tulajdonképpeni valóságot, a felelősség által való összetartozást a szétszakítottság közepette.

A lelkigondozó másik fontos eszköze az elismerés: a többirányú elköteleződés során elismeri a jogtalanságot, amelyet a kontextus valamelyik tagja ellen elkövettek, illetve annak

23 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 33. ■ 24 Uo. 23. ■ 25 Uo. 182. ■ 26 M. MICHIELSEN – W. VAN MULLIGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban*, i. m. 356. ■ 27 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik – akivel nem számoltak*, i. m. 190.

fáradozását másokért. Ezt abban a tudatban teszi, hogy az elismerés eredeti helye a kontextusban van, és azzal a céllal, hogy beindítsa az elismerést annak eredeti helyén.

A kontextuális szemlélet vallja, hogy ahol a törések vannak, ott vannak a segítségforrások is. Ezért a kontextuális lelkigondozó érintett kívülállónak tekinti önmagát.

